

6. Дутчак В. Ми знов з тобою, Україно / Віолетта Дутчак // Музика. – 1991. – № 5. – С. 24–25.
7. Дутчак В. Композиторська творчість Григорія Китастого в контексті сучасного репертуару бандуристів / Віолетта Дутчак // Записки НТШ. Праці Музикознавчої комісії. – Т. ССXLVII. – Львів, 2004. – С. 490–516.
8. Дутчак В. Капела бандуристів ім. Т. Шевченка – провідна мистецька одиниця українського зарубіжжя (До ювілею творчої діяльності). / В. Дутчак // Музична україністика: сучасний вимір : Збірник наукових статей на пошану доктора мистецтвознавства, професора, члена-кореспондента Академії мистецтв України Алли Терещенко. – К. ; Івано-Франківськ, 2008. – Вип. 2. – С. 319–329.
9. Дутчак В. Бандурне мистецтво українського зарубіжжя ХХ – початку ХХІ століття : монографія / Віолетта Дутчак. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2013. – 488 с. + 72 іл.
10. Карась Г. В. Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття : монографія / Ганна Карась. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2012. – 1164 с.
11. Китастий Г. Автобіографія (Капеля під патронатом Т. Шевченка) / Григорій Китастий // Китастий Г. Т. Вставай, народе : твори для капели бандуристів, хори, солоспіви. – К : Музична Україна, 1996. – С. 169–171.
12. Майстренко І. Дещо з історії Капелі бандуристів ім. Т. Шевченка (Спогади колишнього директора Капелі) / Іван Майстренко // Китастий Г. Т. Вставай, народе : твори для капели бандуристів, хори, солоспіви. – К. : Музична Україна, 1996. – С. 171–174.
13. Максимюк С. З історії українського звукозапису та дискографії / С. Максимюк. – Львів ; Вашингтон : Вид-во Українського Католицького університету, 2003. – 288 с.
14. Мішалов В. Харківська бандура : культурологічно-мистецькі аспекти генези і розвитку виконавства на українському народному інструменті / Віктор Мішалов. – Харків : Видавець Савчук О. О., 2013. – 368 с. ; 109 іл. – Серія : «Слобожанський світ». Випуск 7.
15. Рудницький А. Українська музика: Історико-критичний огляд / Антін Рудницький. – Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1963. – 406 с.
16. Самчук У. Живі струни. Бандура і бандуристи / Улас Самчук. – Детройт : УВАН, 1976. – 466 с.
17. Штокалко З. Критичні завваги до стану сучасного кобзарства / Зіновій Штокалко // Українські вісті – 1949. – 1 січня. – С.3–4.
18. Ukrainian Bandurist Chorus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bandura.org.

В статтє прослєживаєтєя специфика творческой деятельности ведущего коллектива украинской диаспоры – Капеллы бандуристов имени Тараса Шевченко. Выделены общие и отличительные черты функционирования коллективного исполнительства бандуристов Украины и диаспоры в контексте современного искусства.

Ключевые слова: Капелла бандуристов имени Тараса Шевченко (США), бандурное искусство, инструменты бандуристов, репертуарные векторы, композиторское творчество.

In this article the specifics of artistic activity of Ukrainian diaspora prominent collective – Taras Shevchenko Bandura Players Chapel (Taras Shevchenko Ukrainian Bandurist Chorus) is being traced. The common and distinctive features of Ukraine and Diaspora collective functioning in the context of modern bandura art are being singled out.

Keywords: Taras Shevchenko Bandura Players Chapel – Taras Shevchenko Ukrainian Bandurist Chorus (USA), bandura art, bandura instruments, repertoire vectors, composers art.

УДК 78 (497.4)

Лідія Мельник

ІСТОРИЧНІ ПРОХОДИ МУЗИЧНОЮ БРАТИСЛАВОЮ

В статті розглянуті основні об'єкти словацької столиці, пов'язані з українською та музичною історією, зокрема перебуванням Григорія Сковороди, функціонуванням Українського музично-драматичного ансамблю ім. Т. Шевченка. При цьому одним із головних завдань представленої публікації, поруч із узагальненням історичних фактів про відвідини Братислави композиторами світового визнання (В. А. Моцарт, Й. Гайдн, Л. ван Бетовен, Ф. Ліст, Б. Барток) є висвітлення діяльності мени популярних музикантів, для котрих Братислава була місцем народження (Й. Н. Гуммель, Ф. Шмідт, Е. фон Донаньї).

Ключові слова: українська діаспора, музичне життя Словаччини, Й. Н. Гуммель, Ф. Шмідт, Е. фон Донаньї.

Головне місто Словаччини Братислава – одна із тих європейських столиць, яка, певне, є дуже близькою українцям по духу. Не лише тому, що символічним чином поєднує Східну й Західну Європи, розташувавшись по обидва боки Дунаю. Проходи Братиславою, яка, хоч і не є

найбільш популярним туристичним центром, відкриють українцеві чимало цікавих сторінок історії, як світової культури, так і власної.

Оскільки рік тому Україна та Словаччина підписали Угоду про академічне взаємне визнання та еквівалентність документів про освіту, особливої актуальності набувають публікації нових матеріалів із мистецького, та, зокрема, музичного життя словацької столиці українською мовою. Адже вже невдовзі слід сподіватися поживлення академічного обміну, активніших відвідин із навчальними та пізнавальними цілями словацьких вишів українськими студентами й викладачами.

Мета даної статті власне й полягає в тому, аби зорієнтувати українського читача в основних пам'ятках музичної та української історії, розташованих у словацькій столиці й не завжди відомих широкому загалу. При цьому одним із головних завдань представленої публікації, поруч із узагальненням історичних фактів про відвідини Братислави композиторами світового визнання (В.А.Моцарт, Й.Гайдн, Л.ван Бетовен, Ф. Ліст, Б. Барток) є висвітлення діяльності менш популярних музикантів, для котрих Братислава була місцем народження (Й. Н. Гуммель, Ф. Шмідт, Е. фон Донаньї), що, власне, й забезпечує публікації наукову новизну, підвищує рівень її інформативної насиченості.

Попри те, що осердяч словацького українства слушно вважають Пряшівщину як етнічну територію, українське населення якої й досі плекає та розвиває свої традиції, у віддаленій майже на 500 кілометрів Братиславі також можна відшукати сліди українського минулого й сучасного. Так, відкрита 2003 року меморіальна дошка в серці Старого Міста, на вулиці Панській, пригадує про перебування тут у 1745–1750 роках Григорія Сковороди, котрий у своїх мандрях не раз відвідував Akademia Istropolitana, один із найдавніших європейських університетів, заснованих 1465 року в Братиславі [докладніше див. 2].

Сьогодні в Братиславі функціонує Словацько-українське Товариство, Спілка українських письменників Словаччини та Український музично-драматичний ансамбль ім. Т. Шевченка, заснований театральним режисером та драматургом українського походження Юрієм Шерегієм. Тривалий час художнім керівником ансамблю був зять Ю. Шерегія, багатолітній соліст оперної трупи Словацького національного театру, Василь Грицак. Кілька років тому він передав свій багатий архів Музею театального, музичного та кіномистецтва України. Сьогодні художнім керівником ансамблю є Міхал Калиняк.

Музична історія словацької столиці загалом є багатою на імена та події, не в останню чергу завдяки безпосередньому сусідству із серцем музичної культури цілої Європи – Віднем, від якого відділяє Братиславу неповних 70 кілометрів. Тож не дивно, що на меморіальних таблицях зустрічаємо тут імена Моцарта і Бетовена, Ліста і Бартока. Саме в Братиславі народився 1778 року й відомий австрійський композитор, піаніст та один із найбільш поціновуваних педагогів своєї епохи Йоганн Непомук Гуммель. Його батько на той час був капельмейстером місцевого театру. І хоч у Братиславі (Пресбурзі, як називали місто австрійці) майбутній композитор провів лише вісім перших років свого життя, пам'ять про нього увіковічена тут у монументі та заснованому 1937 року музеї на вулиці Клобучницькій, навпроти Старої Ратуші, що функціонує й до сьогодні. Експозиція музею цікава передовсім багатою колекцією музичних інструментів, а також рукописами композитора.

Як відомо, Й. Н. Гуммель увійшов до історії музики передовсім як талановитий піаніст-педагог, учитель Фердинанда Гіллера, Сігізмунда Тальберга – відомих віртуозів свого часу, а також і Фелікса Мендельсона-Бартольдї. Збереглися свідчення, що навчатися в Й. Н. Гуммеля мріяв і юний Ференц Ліст, однак не міг собі цього дозволити із фінансових міркувань: Гуммель був не лише одним із найбільш реномованих, але й дорогих педагогів своєї епохи.

До слова, саме в пошуках матеріальної підтримки батько Ф. Ліста разом із дев'ятилітнім сином також опинилися 1820 року в Пресбурзі. Як писала головна міська газета того часу «Pressburger Zeitung», то була дощова неділя 26 листопада, як дев'ятирічний вірутоз Ференц Ліст обідньої пори сподобився особливої честі «виступити в домі князя Естергазі перед численним зібранням дворян та шанувальників мистецтва. Виняткова зрілість цього юного піаніста, котрому під силу виявилися найскладніші твори, в тому числі й ті, які пропонували йому прочитати з листа, викликала усезагальне захоплення і дала підстави сподіватися щонайуспішнішого майбутнього соліста» [6].

«Усезагальне захоплення» було підтримане сумою в 600 гульденів, що уможливило Ференцу Лісту подальше навчання у Відні. Сьогодні про цю подію пригадує меморіальна дошка на університетській бібліотеці (колишній палац Естергазі) по вулиці Вентурській.

За іронією долі, саме Ф. Ліст через багато років виявився ініціатором і головним фундатором пам'ятника Йоганну Непомуку Гуммелю в Братиславі. На честь видатного піаніста-педагога, учнем якого йому так і не судилося стати, за кошти, зібрані Лістом завдяки низці концертів, організованих спеціально з цією метою, 1887 року в Братиславі постало погруддя Гуммеля авторства скульптора Віктора Тіглера. Сьогодні його можна побачити навпроти Посольства Німеччини на центральному проспекті словацької столиці – площі Гвездослава. Раніше пам'ятник прикрашав площу перед Національним Театром [7].

На прохання Ліста в одному із концертів, кошти від яких були скеровані на зведення пам'ятника Гуммелю, взяв участь і Антон Рубінштейн. Це був не перший контакт російського піаніста з музичною Братиславою: сімнадцятилітнім він провів тут декілька літніх місяців 1847 року, виступаючи як із сольними речителями, так і разом із усевітньовідомим у майбутньому скрипалем Міхаелем Гаузером [8, с. 54].

З тих часів походить і відомий історичний анекдот: юний Рубінштейн ніяк не міг домовитися із особливо скупим імпресаріо про гонорар, оскільки той пропонував лише половину бажаної суми, й урешті-решт вигукнув: «Гаразд, але тоді я виконуватиму лише партію однієї руки!».

Замешкав молодий піаніст у Палаці Кучерфельда, що на той час уже також належав родині Естергазі – будівлі в стилі рококо на розі вулиці Седлярської та Головної Площі міста. Сьогодні тут знаходиться посольство Франції.

Мабуть, наймолодшим із знаменитостей, котрі виступали в Братиславі-Пресбургу, виявився таки Вольфганг Амадей Моцарт. Він дав тут концерт у шестилітньому віці, в грудні 1762 року. Це був не надто сприятливий час для маленького віртуоза, адже він щойно переніс скарлатину [1, с. 76]. Вочевидь, його не дуже охоче приймали в салонах сусіднього Відня, передовсім побоюючись небезпечної і заразної хвороби. Натомість у Братиславі, в Палаці Пальфі, Вольфганг Амадей знайшов теплий прийом і двотижневий перепочинок. Сьогодні про його перебування в палаці по вулиці Вентурській нагадує меморіальна дошка. На жаль, сама споруда знаходиться в стані реконструкції: донедавна її – символічно – займало посольство Австрії у Словацькій Республіці, однак після переїзду установи палац почав поступово занепадати.

Перепочинком та особливою гостинністю господарів насолоджувався у Пресбурзі-Братиславі й Людвіг ван Бетовен. Буквально кілька кроків відділяє Палац Пальфі від іншої історичної споруди – Палацу Кеглевіч, де сьогодні знаходиться Посольство Данії і де свого часу провів дев'ять днів у листопаді 1796 року Людвіг ван Бетовен. Гостював у однієї із найбільш обдарованих своїх учениць, Бабетти фон Кеглевіч (в заміжжі Одескалькі), котрій присвятив низку відомих творів, серед яких Перший фортепіанний концерт та Четверта фортепіанна соната, а також Варіації на тему Сальєрі.

До слова, частина дослідників [4, с. 77] і донині переконана, що до талановитої учениці композитор відчував щось набагато більшого, аніж захват педагога: не випадково й Карл Черні називав Четверту сонату «Закоханою», втім, назва ця за твором не закріпилася.

Неподалік Братислави, на відстані 70 км знаходиться і замок родини Брунсвіків у Дольній Крупі, з яким пов'язують найбільш романтичні сторінки біографії віденського класика. Тут він гостював у 1800, 1801 та, можливо, 1806 роках, тут написав присвячену Джульетті Гвіччарді «Місячну» сонату. Опісля замок тривалий час функціонував як Будинок творчості словацьких композиторів. Сьогодні тут розгорнена музична експозиція Словацького національного музею, відбуваються концерти та конференції.

В 1760–70-х роках у Братиславі-Пресбургу неодноразово виступав і Йозеф Гайдн: керуючи капелою князя Естергазі, він диригував нею в палацах родин Пальфі та Грассалковіч: остання резиденція є особливо імпозантною, сьогодні тут розташована адміністрація Президента Словацької Республіки [7, с. 153].

Сім років провів у Братиславі-Пожоні і Бела Барток, де одинадцятилітнім опинився разом із матір'ю після передчасної батькової смерті. В колишньому костелі кларисок на однойменній вулиці, де після розпуску ордену було облаштовано школу, він навчався у 1892–1899 роках. Братиславський період мав неабияке значення для становлення майбутнього компо-

зитор: сам тут він отримав можливість відвідувати уроки Ласло Еркеля, сина видатного угорського композитора, одного із основоположників національної школи Ференца Еркеля. Тут написав свої перші вагомні твори, серед них низку фортепіанних п'єс (збереглися лише ор.13 та ор. 21), Соната для скрипки і фортепіано ор.5, Перший струнний квартет, три пісні для голосу з фортепіано [3, с. 16].

Музична історія Братислави багато не лише усесвітньовідомими іменами. Саме зі словацької столиці походять кілька композиторів, котрі, попри визнання у більш вузьких фахових колах, справили неабиякий вплив на музику ХХ ст. Йдеться передовсім про Франца Шмідта (1874–1939) – австрійського диригента, піаніста, віолончеліста та композитора. Тривалий час музика Шмідта була недооцінювана, оскільки його вважали епігоном Антона Брукнера, та замовчувана – оскільки нацистський уряд свого часу мав необережність визнати його «найталановитішим композитором Австрії» та замовити кілька творів. Сьогодні зацікавлення цією неординарною особистістю переживає своє відродження, передовсім завдяки діяльності фонду його імені. А на вулиці Урсулінській у Братиславі меморіальна дошка пригадує про будинок, у якому 1874 року народився композитор.

Його першою наставницею в музиці була мати – в минулому учениця Франца Ліста, згодом – органіст монастиря францисканів Феліціан Мосцик. Ще в братиславські роки юне обдарування представили видатному піаністу Теодору Лешетицькому у Відні, однак Шмідт не знайшов із ним спільної мови.

1888 року Франц Шмідт переїхав до Відня, де навчався в консерваторії Музичного Товариства в класах Роберта Фукса (композиція) та віолончелі (Фердинанд Гельмесбергер) і 1896 року з відзнакою закінчив студії. [9]

З того часу і до 1911 року Шмідт був незмінним учасником оркестру Wiener Philharmoniker та оркестру придворної опери. В цей період він здобув визнання передовсім як віолончеліст, піаніст, педагог та диригент, утім, згодом залишив виконавську кар'єру, аби повністю присвятити себе музиці та педагогічній діяльності. З 1914 року був професором фортепіано Віденської Музичної академії, з 1925 – її директором, і в 1927–1931 роках – ректором. Попри те, що музикант тісно спілкувався із багатьма відомими представниками музичної культури свого часу і навіть був учасником Квартету Шенберга, композиторська творчість Франца Шмідта зберігає риси традицій пізнього австрійського романтизму. За життя він не зазнав визнання як композитор, що доволі болісно переживав: окрім виконання Першої симфонії 1902 року під батудою автора небагато відбулося успішних прижиттєвих прем'єр. Визнання в останній рік життя, коли після «аншлюсу» нацистська влада проголосила його, вже невиліковно хворого, найвидатнішим композитором сучасної Австрії, також, зрозуміла річ, не принесло радості.

В останні десятиліття творчість Ф. Шмідта, котру вивчають під новим кутом зору, цінується передовсім органомною спадщиною. Окрім того, він залишив дві опери, чотири симфонії, ораторію «Книга семи печатей» за Одкровеннями Івана, низку камерно-інструментальних композицій. З 2006 року в Австрії щодва роки проводиться конкурс органістів ім. Франца Шмідта.

Ще однією особистістю, без якої неповним був би музичний портрет Братислави, є Ернст (Ерно) фон Донаньї (1877–1960) – угорський композитор, котрого вважають третім за величиною, після Ліста і Еркеля, представником національної музичної професійної культури. Саме в Пожоні-Братиславі він отримав перші уроки музики – спершу від батька, математика, професора Королівської гімназії в Пожоні та віолончеліста-аматора, а згодом у органіста місцевої Катедри Св. Мартіна Карла Форстнера. З 1886 року навчався в місцевій гімназії.

До братиславського періоду юності належать і перші виконавські успіхи Донаньї: він і сам починає виступати як органіст у кафедральному соборі, а також а гімназійних концертах, а в грудні 1890 року в Пожоні відбувся перший сольний концерт музиканта, де, поруч із творами Ф. Шопена, Ф. Мендельсона, Ф. Ліста він виконав і свої композиції – дві фантазії та скерцо. В 1892 році відбулася прем'єра його Меси для оркестру, хору та органу за участі гімназійних хору та оркестру. Диригував батько, а сам юний композитор виконав партію органу. Загалом, за роки юності в Пожоні Донаньї написав понад 70 творів [5].

В 1894–1897 роках навчався у Будапештській музичній академії, у той же час познайомився із Йоганнесом Брамсом, котрий назавжди залишився найважливішим дороговказом у творчості композитора. Викладав (з перервами) у Берлінській, згодом – Будапештській музичних академіях, проявив себе як один із найвидатніших піаністів та педагогів першої половини

XX ст. До учнів Донаньї належали Геза Анда, Анні Фішер, Дьордь Ціфра – особистості, котрі справили неабиякий вплив на піанізм свого часу.

Після Другої світової війни Донаньї, рятуючись від сфабрикованих звинувачень нового соціалістичного уряду (попри те, що його син Ганс був відомим борцем проти фашизму і загинув у концтаборі Заксенгаузен), був змушений емігрувати спершу до Аргентини, а згодом до США, де викладав в Університеті Флориди. Серед нащадків Донаньї – чимало відомих діячів політики та культури. Онук Клаус став відомим у Німеччині політиком, був міністром освіти й першим бургомістром Гамбурга. А онук Крістоф фон Донаньї, вихованням та освітою котрого займався тривалий час безпосередньо, й до сьогодні залишається одним із найвидатніших диригентів сучасності.

Схоже як і Франц Шмідт, у своїй творчості Ернст фон Донаньї послідовно сповідував пізньоромантичні ідеали, натомість, як піаніст, великої уваги приділяв виконанню творів своїх сучасників, передовсім співвітчизників та близьких приятелів Бели Бартока та Золтана Кодаї.

Зважаючи на унікальне географічне розташування Братислави – це єдина в світі столиця безпосередньо на кордоні двох держав (Австрії та Угорщини) – не дивно, що в її історію вплетено долі майже усіх видатних угорських та австрійських композиторів, а також і представників інших національних культур. Поруч із багатим минулим словацької столиці притаманний і динамічний розвиток музичної культури сьогодення. В 1949 році тут була заснована Вища школа музичного мистецтва, де сьогодні навчають не лише виконавському мистецтву, але й танцю, акторській майстерності та кіносправі.

1. Аберт Г. В. А. Моцарт. Часть первая, книга первая / Пер. с нем., вступ.статья, коммент. К. К. Саквы. – М.: Музыка, 1987. – 556 с.
2. Яцканин І. Григорій Сковорода у словацькій свідомості // Переяславські Сковородинівські студії. – Вип. 2. – 2013. – С. 160–163.
3. Bartók and His World / Edited by Peter Laki. – Princeton: Princeton University Press, 1995. – 250 pp.
4. Caeyers J. Beethoven: Der einsame Revolutionär. Eine Biographie / Aus dem Niederländischen von Andreas Ecke. – München : Verlag C.H.Beck, 2013. – 832 S.
5. Dohnányi I. von, Grymes J. A. Ernst von Dohnányi: A Song of Life. – Bloomington : Indiana University Press, 2002. – 252 pp.
6. Ein verflossener Sonntag... // Pressburger Zeitung. – 1820. – № 95. – Dienstag, den 28. November.
7. Jones D. W. The Life of Haydn. – Cambridge : Cambridge University Press, 2009. – 262 pp.
8. Kroll M. Johann Nepomuk Hummel: A Musician's Life and World. – Lanham, Maryland: Scarecrow Press, 2007. – 534 p.
9. Taylor Philip S. Anton Rubinstein: A Life in Music. – Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 2007. – 340 pp.
10. Tschulik N. Franz Schmidt. – Wien : Verlag Lafite, 1972. – 88 S.

В статье рассмотрены основные объекты столицы Словакии, связанные с украинской и музыкальной историей, в частности пребыванием Григория Сковороды, функционированием Украинского музыкально-драматического ансамбля им. Т. Г. Шевченко. При этом одним из главных заданий представленной публикации, рядом с обобщением исторических фактов о посещениях Братиславы композиторами мировой известности (В. А. Моцарт, И. Гайдн, Л. ван Бетовен, Ф. Лист, Б. Барток) стало освещение деятельности менее популярных музыкантов, для которых Братислава была местом рождения (И. Н. Гуммель, Ф. Шмидт, Э. фон Донаньи).

Ключевые слова: украинская диаспора, музыкальная жизнь Словакии, И. Н. Гуммель, Ф. Шмидт, Э. фон Донаньи.

This article summarizes the most important objects of the Slovak capital which have to be seen in connection with Ukrainian and music history. Among others Grigoriy Skovoroda's strong presence in the former the capital of the Kingdom of Hungary, the performances of the Ukrainian music-dramatical ensemble named after Taras Shevchenko. Beside the common well known activities of internationally well established composers like Mozart, Haydn, Beethoven, Liszt, Bartok this publication closely refers to more regionally established Bratislava based musicians (Hummel, Schmidt, Dohnanyi).

Keywords: Ukrainian diaspora, the music life of Slovakia, Hummel, Schmidt, Dohnanyi.